

A comparative legal analysis of the penal legislation of the CIS countries of responsibility for raiding

Порівняльно-правовий аналіз кримінального законодавства держав-членів СНД щодо відповідальності за рейдерство

Nataliia Hryshchenko

Key words:

criminal responsibility, raiding, illegal acquisition of the assets of the enterprise, institutions, organizations.

Ключові слова:

кримінальна відповідальність, рейдерство, протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації.

Постановка проблеми. Застосування порівняльно-правового аналізу розширює можливості розуміння й опису законодавчих процесів у будь-якій країні відповідно до наявних реальності, концепцій і цілей, що стоять перед будь-якою політичною системою. Цей метод також стимулює створення загальних законодавчих теорій, що, у свою чергу, дає змогу перевіряти будь-які теорії законотворення, зіставляючи їх зі слідчо-судовою практикою різних країн.

Визначаючи порівнюваність правових об'єктів, треба керуватися такими методологічними правилами: порівнюваність є можливою лише внаслідок дотримання відповідності між видом порівняння та масштабами дослідження; порівнюваними визнаються об'єкти, що належать до одного рівня та виду (правило однопорядковості); порівнюваними визнаються об'єкти, що перебувають в одній сфері (правовій, соціальній, культурній, економічній); визначаючи порівнюваність правових об'єктів, треба враховувати регіональні особливості утворення та функціонування цього об'єкта в різних країнах тощо¹.

Порівняльно-правовий аналіз ст. 206² Кримінального кодексу (далі – КК) України, що встановлює відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації, зі схожими за конструкцією нормами кримінального законодавства деяких зарубіжних країн дасть змогу визначити спільні та відмінні риси такого законодавства, що сприятиме виявленню та усуненню проблемних моментів у встановленні кримінальної відповідальності за це діяння в Україні.

Як об'єкт порівняльно-правового дослідження нами обране кримінальне законодавство окремих держав-членів Співдружності Незалежних Держав (далі – СНД), оскільки система права України має спільні витоки із системами права цих країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням кримінальної відповідальності та запобігання злочинам у сфері господарської діяльності, зокрема й протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації, присвячені роботи провідних українських фахівців із проблем кримінального права та кримінології, зокрема, П. Андрушка, А. Бойка, О. Дудорова, А. Закалюка, О. Кальмана, В. Киричка, В. Мойсика, Г. Марітчака, П. Матишевського, О. Перепелиці, М. Погорецького, Л. Скорої, Є. Стрельцова, М. Хавронюка та інших, а також учених інших країн – Б. Волженкіна, Н. Лопашенко, З. Незнамової, Т. Погосьяна. Проте в цих працях недостатньо використовувався порівняльно-правовий метод під час дослідження особливостей відповідальності за досліджуваний злочин.

Виклад основного матеріалу. КК України не містить у своєму складі норми, яка б мала назву «Рейдерство». Ст. 206² КК України передбачає відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації, зокрема частками, акціями, паями їхніх засновників, учасників, акціонерів, членів, шляхом вчинення правочинів із використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації. Карається це діяння за відсутності обтяжуючих обставин виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавлен-

¹ Баранова Ю. Методологічні правила визначення порівнюваності правових об'єктів. Юридичний вісник. № 2. 2013. С. 16–19.

ням волі на той самий строк із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років (ч. 1). Обтяжуючими обставинами виступають повторність, попередня змова групи осіб, погроза вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, насильство, що не є небезпечним для життя та здоров'я, пошкодження чи знищення майна. За наявності цих обставин це діяння карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років (ч. 2). У разі ж учинення таких дій службовою особою з використанням службового становища або якщо вони заподіяли велику шкоду чи спричинили інші тяжкі наслідки, передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років і з конфіскацією майна (ч. 3)². Фактично ця норма встановлює кримінальну відповідальність за рейдерство в Україні.

Підходи законодавців держав-членів СНД щодо криміналізації та пеналізації досліджуваного діяння мають як спільні, так і відмінні риси. Наприклад, кримінально-правову норму з назвою «Рейдерство» містить у гл. 8 «Кримінальні правопорушення у сфері економічної діяльності» Особливої частини лише КК Республіки Казахстан (ст. 249). Ця норма передбачає відповідальність за незаконне придбання права власності на частку участі в юридичній особі або майна та цінних паперів юридичної особи чи встановлення контролю над юридичною особою в результаті умисного викривлення результатів голосування або перешкоджання вільній реалізації права під час прийняття рішення вищим органом шляхом внесення до протоколів зборів, засідання, до виписок із них завідомо неправдивих відомостей про кількість осіб, які голосували, кворум чи результати голосування або складання завідомо неправдивого підрахунку голосів чи обліку бюлетенів для голосування, блокування чи обмеження фактичного доступу акціонера, учасника, члена органу управління або члена виконавчого органу до голосування, неповідомлення відомостей про проведення зборів, засідання чи повідомлення неправдивих відомостей про час та місце проведення зборів, засідання, голосування від імені акціонера, учасника чи члена органу управління за завідомо підробленою довіреністю, шляхом порушення, обмеження чи ущемлення права переваги в разі купівлі цінних паперів або умисне створення перешкод під час реалізації права переваги в разі купівлі цінних паперів або інші незаконні способи, що спричинили істотну шкоду правам чи охоронюваним законом інтересам громадян чи організацій або охоронюваним законом інтересам суспільства чи держави. Карається це діяння за відсутності обтяжуючих обставин штрафом у розмірі до п'яти тисяч місячних розрахункових показників або виправними роботами в тому самому розмірі, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк із конфіскацією майна та з позбавленням права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю на строк до двох років (ч. 1). Обтяжуючими це діяння обставинами виступають такі: група осіб за попередньою змовою, неодноразовість, з використанням свого службового становища, що карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років із конфіскацією майна (ч. 2). У випадку вчинення цього діяння 1) злочинною групою, 2) особою, уповноваженою на виконання державних функцій, або прирівняної до неї особою, або посадовою особою, або особою, яка обіймає відповідальну державну посаду, якщо це пов'язано з використанням свого службового становища, воно карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років із конфіскацією майна, а у випадках, передбачених п. 2, довічним позбавленням права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю (ч. 3)³.

Отже, законодавець Казахстану, як і законодавець України, під час встановлення відповідальності за рейдерство використав у відповідній нормі описову диспозицію. Проте перелік можливих діянь, за які ст. 249 КК РК передбачає відповідальність, значно ширший, ніж у відповідній нормі КК України. Санкції ст. 249 КК РК, як і санкції 206² КК України, альтернативні, але водночас загалом є суворішими.

У кримінальному законодавстві Республіки Білорусь непередбачено окремої норми про відповідальність за рейдерство. Відповідальність за нього настає як за вчинення злочину проти власності. Водночас ст. 226/1 КК РБ, яка міститься у гл. 25 «Злочини проти порядку здійснення економічної діяльності» Особливої частини, передбачає відповідальність за незаконне використання чи розголошення відомостей, внесених до реєстру власників цінних паперів, або інформації про результати фінансово-господарської діяльності емітента цінних паперів до її оприлюднення в засобах масової інформації чи доведення в інший спосіб до відома необмеженого кола осіб, вчинене особою, якій такі відомості чи інформація відомі у зв'язку з її професійною чи службовою діяльністю, що спричинило шкоду у великому розмірі. Карається це діяння штрафом або позбавленням права займати певні посади чи займатись певною діяльністю, або

² Кримінальний кодекс України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page7>.

³ Уголовный кодекс Республики Казахстан. URL: <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/K1400000226#z921>.

арештом, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк (ч. 1). За наявності обтяжуючої обставини – вчинення з корисної чи іншої особистої зацікавленості – це діяння карається штрафом або обмеженням волі на строк до чотирьох років, або позбавленням волі на строк до п'яти років (ч. 2)⁴. У разі вчинення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації діяння, передбачене ст. 226/1 КК РБ, може виступати як один зі способів останнього і кваліфікуватись за сукупністю з відповідним злочином проти власності.

Своєрідний підхід до охорони об'єкта рейдерства має законодавець Республіки Молдова. Хоча КК РМ також не містить окремої норми, яка передбачала б відповідальність за рейдерство, у ньому в главі X «Економічні злочини» Особливої частини є ряд норм, безпосередньо пов'язаних з останнім. Наприклад, ст. 245² «Порушення законодавства при веденні реєстру утримувачів цінних паперів» КК РМ передбачає відповідальність за вхід неавторизованих осіб в електронні системи ведення реєстру власників цінних паперів, умисне включення до реєстру утримувачів цінних паперів недостовірної, викривленої, неправдивої інформації, за якими йде передача права власності іншій особі, видача держателем реєстру списку акціонерів у випадках, не передбачених законодавством, а також використання списку акціонерів будь-якою особою з метою придбання або продажу акцій товариства, якщо цими діями заподіяна шкода у великих розмірах. За відсутності обтяжуючих обставин це діяння карається штрафом у розмірі від 1350 до 2350 умовних одиниць або позбавленням волі на строк до трьох років із позбавленням чи без такого в обох випадках права обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю на строк до п'яти років, а юридична особа карається штрафом у розмірі від 2000 до 4000 умовних одиниць із позбавленням права займатись певною діяльністю або з ліквідацією юридичної особи (ч. 1). Обтяжуючою обставиною є спричинення з необережності шкоди в особливо великих розмірах (ч. 2), а особливо обтяжуючою – умисне спричинення таких наслідків (ч. 3). Максимальне покарання за цих умов за ч. 3 цієї статті – позбавлення волі на строк від одного до шести років.

Ст. 245⁴ КК РМ передбачає відповідальність за порушення порядку укладення великих угод та/чи угод із конфліктом інтересів, якщо такими діями спричинена шкода у великих розмірах. Карається таке діяння штрафом у розмірі до 3000 умовних одиниць або позбавленням волі на строк до двох років, у всіх випадках – із позбавленням або без позбавлення права обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю на строк до трьох років (ч. 1). Обтяжуючою обставиною є спричинення шкоди в особливо великих розмірах, що карається штрафом у розмірі від 3000 до 9000 умовних одиниць або позбавленням волі на строк від чотирьох до шести років, у всіх випадках – із позбавленням або без позбавлення права обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю на строк від двох до п'яти років (ч. 2).

Ст. 245⁵ КК РМ передбачає відповідальність за умисну відмову в розголошенні та/чи наданні інформації, передбаченої законодавством про небанківський чи банківський фінансовий ринок, або умисне надання недостовірної, викривленої чи неправдивої інформації, якщо цими діями спричинена шкода у великих розмірах. Карається таке діяння штрафом у розмірі від 2350 до 3350 умовних одиниць, а у випадку юридичної особи – штрафом у розмірі від 4000 до 7000 умовних одиниць (ч. 1). Обтяжуючою обставиною є спричинення шкоди в особливо великих розмірах або доведення до початку процедури неспроможності, що карається штрафом у розмірі від 2350 до 3350 умовних одиниць або позбавленням волі на строк від одного до шести років, в обох випадках – із позбавленням чи без позбавлення права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю на строк від двох до п'яти років, а у випадку юридичної особи – штрафом у розмірі від 4000 до 7000 умовних одиниць із позбавленням права займатись певною діяльністю або з ліквідацією юридичної особи (ч. 2).

Ще однією нормою, передбаченою КК РМ і пов'язаною з рейдерством, є ст. 245⁹, яка встановлює відповідальність за порушення законодавства про скликання та проведення загального зібрання учасників (акціонерів) комерційних товариств, у результаті чого спричинена шкода у великих розмірах, вчинене одним із дев'яти можливих способів, вказаних у ч. 1 цієї статті. Карається таке діяння штрафом у розмірі від 850 до 3350 умовних одиниць або неоплачуваною працею на користь суспільства від 160 до 240 годин, в усіх випадках – із позбавленням (чи без позбавлення) права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю на строк до трьох років (ч. 1). Ч. 2 цієї статті передбачає відповідальність за ті самі дії, якщо вони вчинені шляхом спонукання учасника (акціонера) чи члена ради комерційного товариства голосувати в тій чи іншій формі або відмовитись від голосування та пов'язані із шантажем, а також погрозою застосування насильства, знищення чи пошкодження його особистого майна, спричинили збитки в

⁴ Уголовный кодекс Республики Беларусь. URL: https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=1977.

особливо великих розмірах або призвели до неспроможності комерційного товариства, що карається штрафом у розмірі від 2350 до 5350 умовних одиниць або позбавленням волі на строк до двох років, в усіх випадках – із позбавленням (чи без позбавлення) права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю на строк від двох до п'яти років⁵.

Кримінальне законодавство Російської Федерації також не містить окремої норми з назвою «Рейдерство». Водночас гл. 22 «Злочини у сфері економічної діяльності» розд. VIII «Злочини у сфері економіки» Особливої частини КК РФ містить ряд норм, пов'язаних із рейдерством. До них, зокрема, треба віднести ст. 183 «Незаконне одержання та розголошення відомостей, що становлять комерційну, податкову чи банківську таємницю», ст. 185² «Порушення порядку обліку прав на цінні папери», ст. 185⁴ «Перешкоджання здійсненню або незаконне обмеження прав володільців цінних паперів» КК РФ.

Однак нормою, яка містить склад злочину з ознаками діяння, яке у більшості країн ототожнюють із поняттям «рейдерство», треба визнати ст. 185⁵ «Фальсифікація рішення загальних зборів акціонерів (учасників) господарського товариства чи рішення ради директорів (наглядової ради) господарського товариства» КК РФ, яка передбачає відповідальність за умисне викривлення результатів голосування чи перешкоджання вільній реалізації права під час прийняття рішення на загальних зборах акціонерів, загальних зборах учасників товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю чи на засіданні ради директорів (наглядової ради) господарського товариства шляхом внесення до протоколу загальних зборів, до виписки з нього, до протоколу засідання ради директорів (наглядової ради) або ж до інших документів, що відображають хід і результати голосування, завідомо недостовірних відомостей про кількість осіб, що голосували, кворум чи результати голосування шляхом складання завідомо недостовірного списку осіб, які мають право на участь у загальних зборах, завідомо недостовірного підрахунку голосів чи обліку бюлетенів для голосування, блокування чи обмеження доступу акціонера (учасника) господарського товариства чи члена ради директорів (наглядової ради) до голосування, неповідомлення відомостей про проведення загальних зборів акціонерів (учасників) чи засідання ради директорів (наглядової ради) або повідомлення недостовірних відомостей про час та місце проведення загальних зборів, засідання ради директорів (наглядової ради), голосування від імені акціонера (учасника) господарського товариства чи члена ради директорів (наглядової ради) за завідомо підробленою довіреністю, особи, яка завідомо не має повноважень, вчинені з метою незаконного захоплення управління в юридичній особі шляхом прийняття незаконного рішення про внесення змін до статуту господарського товариства або про згоду щодо великої угоди, або про згоду щодо угоди, в укладанні якої є зацікавленість, чи про зміну складу органів управління господарського товариства (ради директорів, одноособового чи колегіального виконавчого органу господарства), або про обрання його членів і про дострокове припинення їх повноважень, або про обрання керівної організації чи керуючого, або про збільшення статутного капіталу господарського товариства шляхом розміщення додаткових акцій, або про реорганізацію чи ліквідацію господарського товариства (ч. 1). Карається це діяння штрафом у розмірі до трьохсот тисяч карбованців або в розмірі заробітної платні чи іншого доходу засудженого за період від одного до двох років із позбавленням права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю на строк від шести місяців до трьох років, або примусовими роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на строк до двох років зі штрафом до трьохсот тисяч карбованців або в розмірі заробітної платні чи іншого доходу засудженого за період від двох до трьох років чи без такого. Ч. 2 цієї статті передбачає відповідальність за ті самі діяння, вчинені шляхом примушування акціонера товариства, учасника товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю, члена ради директорів (наглядової ради) господарського товариства до голосування певним чином чи відмови від голосування, поєднаних із шантажем, а також із погрозою застосування насильства чи знищення або пошкодження чужого майна, що карається штрафом у розмірі від ста до п'ятисот тисяч карбованців або в розмірі заробітної платні чи іншого доходу засудженого за період від одного до трьох років, або примусовими роботами на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до п'яти років зі штрафом у розмірі від ста до трьохсот тисяч карбованців, або в розмірі заробітної платні чи іншого доходу засудженого за період від одного до трьох років⁶.

Кримінальне законодавство інших держав-членів СНД не містить окремих норм, які б встановлювали відповідальність за рейдерство або пов'язані з ним діяння. Такі випадки кваліфікуються за загальними нормами про злочини проти власності та незаконні дії з документами.

⁵ Уголовный кодекс Республики Молдова URL: https://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=3835.

⁶ Уголовный кодекс Российской Федерации. URL: https://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=1747.

Узагальнюючи наведене, можна виділити такі підходи законодавців держав-членів СНД до криміналізації рейдерства: 1) передбачення у кримінальному законодавстві норми з назвою «Рейдерство» (Республіка Казахстан); 2) наявність такої норми, проте з іншою назвою (Україна, Російська Федерація); 3) відсутність норми про відповідальність за рейдерство, але наявність пов'язаних із цим діями норм (Республіка Білорусь, Республіка Молдова); 4) відсутність спеціальних норм про відповідальність за рейдерство та пов'язані з ним дії.

Законодавці тих держав-членів СНД, які криміналізували рейдерство в окремих нормах, відносять це діяння до злочинів у сфері економічної (господарської) діяльності.

За способом опису ознак рейдерства в диспозиції норми можна виділити такі підходи: 1) детальний опис (перелік) способів вчинення рейдерства (Республіка Казахстан, Російська Федерація); 2) загальний опис способів вчинення рейдерства (Україна).

Вважаємо, що підхід законодавця України до опису способів вчинення рейдерства в диспозиції норми є більш виправданим, оскільки надмірна деталізація цього діяння нездатна врахувати всі можливі способи його вчинення.

Водночас позиція законодавців щодо віднесення рейдерства до злочинів у сфері економічної (господарської) діяльності вбачається спірною, оскільки об'єктивні та суб'єктивні ознаки цього діяння свідчать про його подібність за способом заволодіння чужим майном до злочинів проти власності, зокрема, до відкритого заволодіння, заволодіння майном шляхом нападу або шахрайства, а за суб'єктивними ознаками вчиняється з корисливих мотивів. Тому вважаємо, що ця правова норма повинна бути включена до розділу VI «Злочини проти власності» Особливої частини КК України.

Анотація

Проведений порівняльний аналіз ст. 2062 КК України, що встановлює відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації, та кримінального законодавства в цій сфері держав-членів СНД. З огляду на встановлені спільні та відмінні рис цього законодавства визначені напрями вдосконалення ст. 2062 КК України. Запропоновано передбачити відповідальність за це діяння в розділі «Злочини проти власності» КК України.

Summary

The comparative analysis of art. 206-2 of the Criminal Code of Ukraine establishing liability for wrongful acquisition of property of enterprises, institutions, organizations, and criminal legislation of the CIS countries is carried out. Taking into account the established general and distinctive features of this legislation, the directions of improvement of the art. 206-2 of the Criminal Code of Ukraine are determined. It was suggested that the responsibility for this act in the section "Crimes against property" of the Criminal Code of Ukraine.

Використана література:

1. Баранова Ю. Методологічні правила визначення порівнюваності правових об'єктів. Юридичний вісник. № 2. 2013. С. 15–20.
2. Кримінальний кодекс України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page7>.
3. Уголовный кодекс Республики Казахстан. URL: <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/K1400000226#z921>.
4. Уголовный кодекс Республики Беларусь. URL: https://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=1977.
5. Уголовный кодекс Республики Молдова. URL: https://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=3835.
6. Уголовный кодекс Российской Федерации. URL: https://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=1747.

Natalia Hryshchenko,

*Graduate Student of the Department of Criminal Law and Criminology
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*